מורשת חיל הקשר והתקשוב

עלון מורשת חיל הקשר והתקשוב • ינואר 2012

שירות הקשר בהגנה

דבר קשר"ר

חיילי ומפקדי חיל הקשר והתקשוב,
שירות הקשר של "ההגנה" היווה תשתית משמעותית לחיל הקשר של צה"ל ומאז הוסיף והתפתח, התרחב והתעצם, והפך למערך החזק אליו אנו שייכים היום.
אופי הקשר התפתח והשתכלל, כך שמהפעלת תחנות רדיו במחתרות, הפעלת תקשורת באמצעות הפרחת יוני דואר, פיתוח שיטות הצפנה לקשר צבאי, הפעלת שידורי רדיו לאוניות מעפילים וכו' כיום אנו מפתחים, מטמיעים ומפעילים בשדה הקרב ובמערכים שונים של צה"ל אמצעי תקשורת משוכללים ביותר.
לכל אחד ואחת מכם חלק חשוב בהתקדמות והתפתחות החיל.
ישר כח.

בהערכה רבה,

איל זלינגר, תא"ל
קצין קשר ותקשוב ראשי

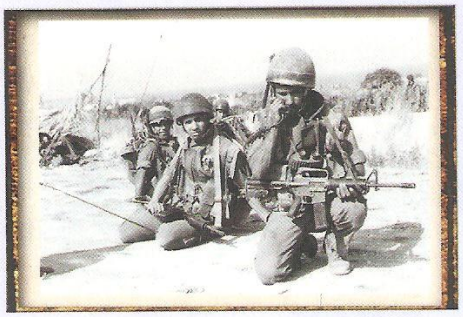

חיל הקשר והתקשוב התפתח משירות הקשר של "ההגנה".
בראשיתו היה ארגון "ההגנה" בעל אופי פעילות מקומי. מאוחר יותר, עם הפיכתו לארגון ארצי התפתח צורך בקשר עם נקודות מרוחקות ויישובים המוקפים באויבים.
על מנת לתת מענה לצורך זה ואחרים, התפתח שירות הקשר והרחיב את יכולותיו בהדרגתיות.

מורשת חיל הקשר
והתקשוב

עלון מורשת חיל הקשר והתקשוב • ינואר 2012

שלבים בהתפתחות הקשר ב"הגנה"

קשר רץ

צורת התקשורת הראשונה הייתה קשר רץ, לרוב נער או נערה צעירים, שנשלחו ברגל או על גבי אופניים להעביר הודעה או להזעיק עזרה.

איתות דגלים

מאוחר יותר התפתח איתות הדגלים. בשיטה זו סומנו כל אות ומספר ע"י שני דגלים שנבדלו בצורתם ובאופן הנפתם, כך יכלו להרכיב מילים, משפטים ולהעביר מסרים.
למשל, במאורעות בירושלים באפריל 1920, השתמש ארגון "ההגנה" באיתות דגלים מעל הגגות ובין השכונות כדי להודיע על התקפות הערבים.

איתות ראיה- מורס

שפת המורס (איתות ראיה) הייתה בנויה מאותיות לועזיות בלבד. בשנת 1922 חיבר זלמן כהן א"ב עברי למורס וכך אפשר העברת הודעות מורכבות באיתות ראיה ע"י מכשיר המכונה הליוגרף. ההליוגרף אפשר איתות בעזרת קרני שמש, ומאוחר יותר נעשה הדבר באמצעות פנס.
בשנת 1925 שולבו תכני איתות ראיה בקורס המפקדים של "ההגנה"- קורס "איטליה", שמפקדיו היו פליקס קמפף וזלמן כהן.
השימוש במורס העברי התרחב, ובשנת 1933, במרבית היישובים בארץ כבר היו קיימות תחנות איתות ראייה פעילות.
תרגיל האיתותים הארצי הראשון התקיים בשנת 1934. בתרגיל הועבר מברק מתל אביב לחיפה תוך 18 דקות, ומברק מבאר-טוביה למטולה בשלוש שעות ורבע.
בשנת 1935 נפתח קורס ארצי ראשון להפעלת מכשירי איתות ראיה, וב-1936 הוקמה יחידת קשר ארצית שכוללת איתות דגלים, פנסים והליוגרפים.

בשנת 1936 פרץ "המרד הערבי"- מאורעות תרצ"ו. בשנה זו הופעל מבצעית, לראשונה בתולדות "ההגנה" והיישוב, הקשר הארצי באיתות ראיה. פלוגת הקשר גויסה על כל יחידותיה ובתל אביב הוקמו 10 תחנות איתות. יתר על כן, במהלך מאורעות תרצ"ו נקלט מכשיר חדש לקשר אלחוט בסיווג סודי ביותר, שהשתמש בקוד תקשורת בינלאומי ובמברקים מוצפנים על מנת להקשות על זיהוי הרשת כעברית.

הקמת שירות הקשר של "ההגנה"

בראשית שנת 1937 הקימה "ההגנה" "שירות קשר כללי" בראשותו של שמחה אבן זוהר.

מאיתות לאלחוט

במרץ 1937 קיים שירות הקשר קורס להסבה מקצועית של אתתים (מפעילי איתות ראיה) לאלחוטנים. בקורס השתתפו כ-25 חניכים מכל קצוות הארץ.
באוקטובר 1938 כבר הוקמו 24 תחנות אלחוט ברחבי הארץ, ובסוף השנה פעלו 34 תחנות.
בתחילת ההתיישבות בארץ בשיטת "חומה ומגדל", קיבלה כל התיישבות מכשיר קשר קטן.

יוני דואר

בתקופת העלייה השנייה- תקופת ההעפלה, פרסם המנדט הבריטי את "הספר הלבן" השלישי, בשנת 1939, אשר הגביל את היתר העלייה היהודית לארץ ישראל.
יהודי העולם החלו להעפיל לארץ ישראל באוניות. אחת הדרכים ליצור קשר עם המעפילים הייתה שימוש ביוני דואר. יוני הדואר נקנו ע"י מפקד יחידת היונאים הראשון, אברהם עץ-הדר. הודעות הועברו בתוך "יונו-גרמות" שהוצמדו לקרסול או לצוואר היונה.

מורשת חיל הקשר והתקשוב

עלון מורשת חיל הקשר והתקשוב • ינואר 2012

ה"גדעונים"

שירות הקשר הכשיר קשרים שיהיו על אוניות ההעפלה ובאירופה. הרשת נקראה "גדעון" ומפעיליה- "הגדעונים". על שמם קרוי "מחנה גדעונים"- בה"ד 7.

יתר על כן, היו ה"גדעונים" מפעיליה של "מזוודת" השידור הראשונה, שהופעלה מאוניית המעפילים "פוסידון ב'".

רדיו מחתרתי

בסיום מלחמת העולם השנייה בה שירתו אנשי הקשר בצבא הבריטי, השתמשו הקשרים בניסיון שרכשו לצורך קידום מערכות הקשר העבריות. החלו שידורי רדיו מחתרתיים- תחנות עצמאיות של ארגוני האצ"ל, הלח"י ו"ההגנה".

במרץ 1940 החלה לפעול תחנת רדיו מחתרתית- "קול ישראל", ולאחר שהופסקו לתקופה, בשנת 1944 שוב התחדשו שידוריה.

ראש שירות הקשר

בשנת 1945 נכנס יעקב ינאי לתפקיד ראש שירות הקשר של "ההגנה", לימים הקשר"ר יעקב ינאי.

א"ב פונטי

בשנת 1947, חיבר נפתלי רז (נפתא), שהיה מטכנאיו הראשונים של שירות הקשר ולימים ממפקדיו הבכירים של חי"ק, את הא"ב הצליל- הא"ב הפונטי.

הרשתות בארץ ערב הקמת המדינה

- אבינועם - רשת מורס שקישרה בין "ההגנה" לישובים.
- תמר - רשת מורס שקישרה בין מטה הפלמ"ח לגדודים ולפלוגות.
- גדעון - שימשה את מוסד העלייה השנייה באמצעות תחנות ניידות בחופי הנחיתה, בספינות, באירופה, במדינות ערב ואפילו במחנות המעצר בקפריסין.
- רשת לשימוש המחלקה המדינית של הסוכנות בלונדון ובניו יורק.
- קול ישראל - תחנת השידור של "ההגנה".

החודש לפני 8 שנים, ינואר 2004, חיל הקשר נוטל חלק בהפעלת מערכות לוויניות באירוע חילופי השבויים בגרמניה, להחזרת החטוף הישראלי אלחנן טננבאום וגופותיהם של שלושת חטופי הר-דוב.